

Archeologienota

Beringen Koersel Jeugdpad 5-9

Resultaten

COLOFON

Titel

Archeologienota Beringen Koersel Jeugdpad 5-9.

Auteurs

Marleen Arckens & Jan De Beenhouwer

Plaats en datum

Wijnegem 4 augustus 2021

Fodio Rapport Folio 98

Wettelijk Depot D/2021/13.179/21

Projectcode

2021G184

Uitvoerder

Fodio

Turnhoutsebaan 277

B-2110 Wijnegem

fodio@fodio.be

erkend archeoloog: Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067

Kaft

Orthofotomozaïek middenschalg winter 2020 © Geopunt

© Fodio.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of op enige wijze hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze.

Inhoud

Samenvatting	5
1 De resultaten van het bureauonderzoek.....	8
1.1 Beschrijvend gedeelte.....	8
1.1.1 Administratieve gegevens	8
1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt	9
1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling	15
1.1.4 Werkwijze.....	16
1.2 Assessmentrapport	17
1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied.....	17
1.2.2 Historische situering.....	24
1.2.3 Archeologische situering.....	26
1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied.....	28
1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed.....	30
Bibliografie.....	31
Figurenlijst	32
Archeologische periodes in Vlaanderen	33

Samenvatting

Het onderzoeksgebied omvat de site van het jeugdhuis in Koersel (Beringen) en is 14.287 m² groot. Het grenst in het noorden aan de Albert I Laan ter hoogte van huisnummer 45 en in het zuiden aan het Jeugdpad. Op het terrein staat in de noordoostelijke hoek het jeugdhuis dat werd gebouwd in de loop van 2018. De werfzone voor de bouw van het jeugdhuis was 3600 m² groot. Ter hoogte van de zuidwestelijke hoek van dit gebouw staan nog twee constructies die dateren uit de jaren 1970. De gebouwen werden gefundeerd op een volle betonplaat met voor de dragende delen een fundering op zool. Tegen de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied staat een constructie die in 2019-2020 werd opgetrokken en die dienst doet als Chiro lokaal. Tussen de verschillende gebouwen is de open ruimte quasi volledig verhard. In het zuidwesten maakt het jeugdpad mee deel uit van het onderzoeksgebied.

De te behouden bebouwing die bestaat uit het jeugdhuis en het Chiro lokaal heeft een oppervlakte van 1702 m². De geplande bodemingrepen voor de omgevingsaanleg omvatten een oppervlakte van 12.585 m².

Het onderzoeksgebied lag minstens sinds het derde kwart van de 18de eeuw en tot het midden van de 20ste eeuw op de rand van het akkercomplex dat de historische kern van Koersel omgaf. De kans om sporen van bewoning aan te treffen die dateren uit de fasen waarin het akkercomplex in gebruik was is eerder klein. In de jaren 1970 werd het in gebruik genomen door het jeugdhuis van Koersel.

Het onderzoeksgebied bevindt zich op grote afstand van open water en ook niet ter hoogte van de overgang van natte laag gelegen gronden naar hoger gelegen goed gedraineerde gronden. Gezien de topografische ligging en het gebruik van het terrein sinds de jaren 1970 wordt de kans om een goed bewaarde steentijd artefactensite aan te treffen als laag ingeschat.

Het grondwaterregime, de natuurlijke vruchtbaarheid en de bewerkbaarheid van de bodem bepalen mee de keuze van inplantingsplaatsen voor permanente bewoning vanaf het neolithicum. De matig droge zandbodem die werd gekarteerd voor het onderzoeksgebied is een voldoende vruchtbare en goed gedraineerde bodem die permanente bewoning toelaat.

De dikke afdekkende pakketten van de door langdurig gebruik voor landbouw ontstane plaggenbodem zorgen er in de meeste gevallen voor dat archeologische bodemsporen ouder dan de akkerlagen goed bewaard blijven. Hun bewaring is ondermeer afhankelijk van de mate waarin de natuurlijke bodemlagen zijn opgenomen in de oudste akkerlagen.

Sporen van bewoning gaande van het neolithicum tot de volle middeleeuwen kunnen niet worden uitgesloten. De in de loop van de 20ste eeuw uitgevoerde bodemingrepen zijn niet van die aard dat zij een bedreiging vormen voor sporen van constructies met aardvaste stijlen en diepere sporen waaronder waterputten en waterkuilen.

De afbraak van de resterende jeugdlokalen uit de jaren 1970 die gefundeerd zijn op zool en het verwijderen van de bestaande riolering richting Albert I laan hebben geen of een zeer beperkte bijkomende impact op eventueel in de ondergrond aanwezig archeologisch erfgoed over een oppervlakte van 1206 m².

De nieuw aan te leggen lijntracés voor de nutsleidingen hebben een breedte van 1,5 m en diepte die varieert van 0,7 m -mv tot maximaal 3,42 m -mV voor de riolering zullen een impact hebben op aanwezig archeologisch erfgoed indien dat aanwezig is. Dat geldt ook voor de uitgraving van de plantvakken voor bomen in de noordelijke tuinzone en ter hoogte van de parkeerplaatsen tegen de westelijke perceelsgrens.

Alle overige geplande bodemingrepen met een oppervlakte van 11.732 m² hebben een diepte die maximaal tot 30 cm onder het huidige maaiveld reikt. De bodemingrepen vinden bovendien plaats in zones die momenteel reeds verhard zijn. Ze worden uitgevoerd binnen het gabarit van eerdere bodemingrepen en hebben geen bijkomende impact op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed.

De confrontatie tussen de toekomstige werken en de beschikbare landschappelijke en cartografische gegevens toont aan dat enkel de lijntracés voor de nutsleidingen en de plantvakken voor bomen mogelijk verspreid en over een beperkte oppervlakte verstoringen kunnen veroorzaken aan eventueel aanwezig archeologisch erfgoed. Er wordt daarom ondanks de gunstige landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied voor sporensites van het neolithicum tot de nieuwe tijd geen verder archeologisch vooronderzoek aanbevolen.

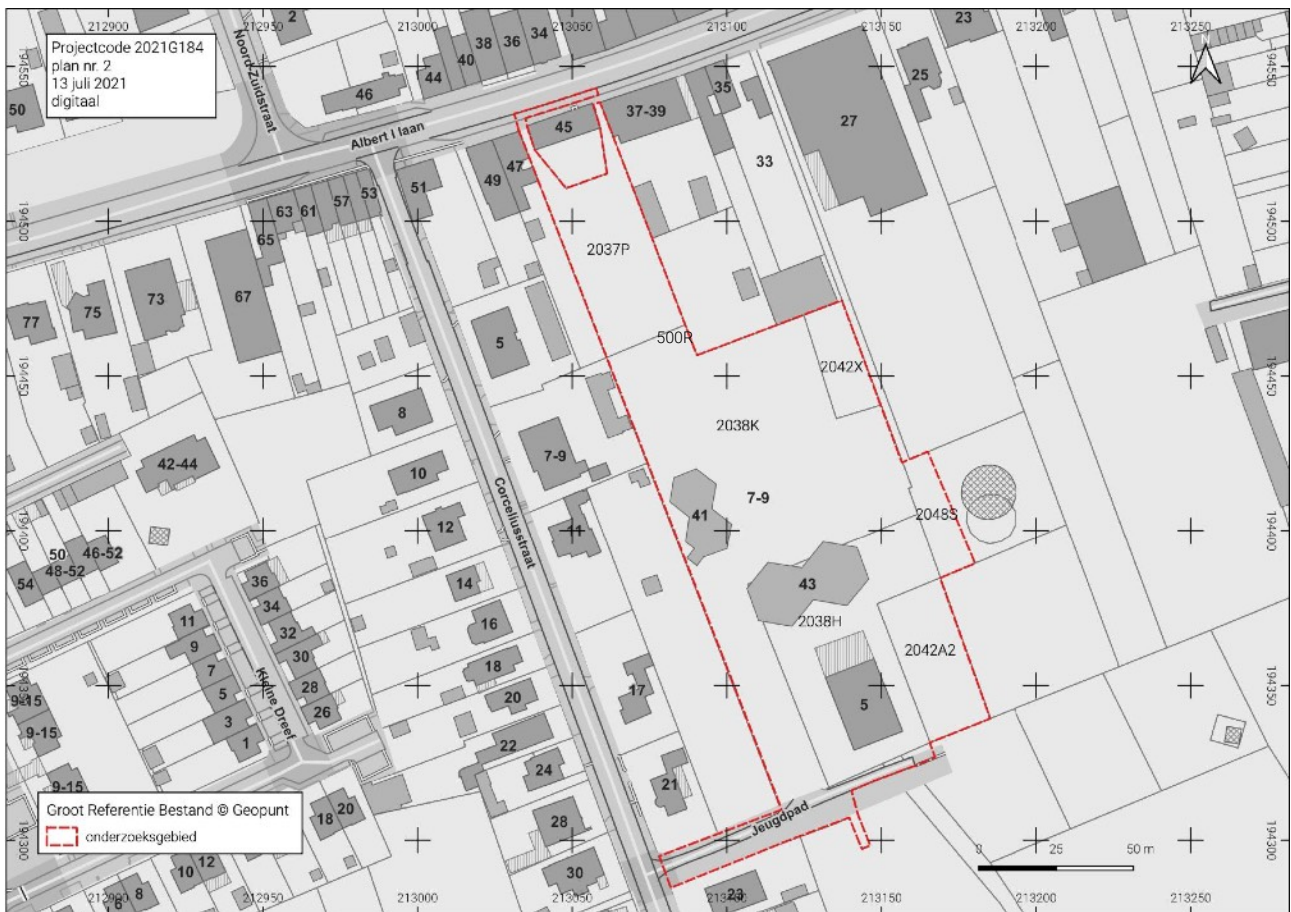

Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

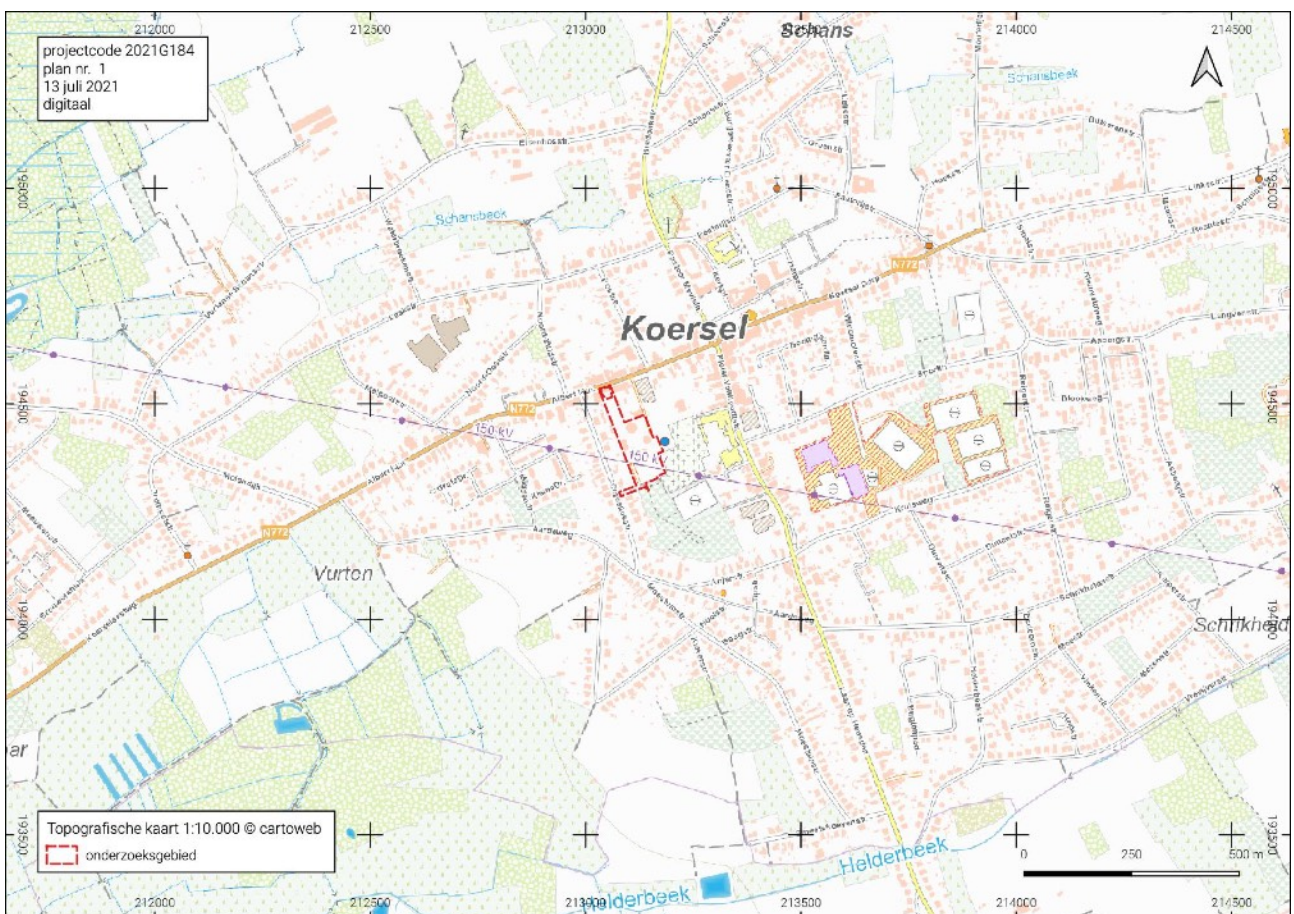

Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1:10.000. © Cartoweb

I De resultaten van het bureauonderzoek

I.1 Beschrijvend gedeelte

I.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2021F101
Erkend Archeoloog		Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067
Actoren		Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 veldwerkleider
Locatie	Provincie	Limburg
	Gemeente	Beringen
	Deelgemeente	Koersel
	Site	Jeugdpad 5-9
Kadastrale gegevens		Beringen Afd. 5 Koersel Afd. I, Sectie B, 2037P, 2038K, 2038H, 2042X, 2042A2, 2048S
Oppervlakte onderzoeksgebied		14287 m2
Oppervlakte bodemingreep		12.585 m2
Bounding box	punt 1 (NW)	x213031.47 y194534.68
	punt 2 (ZO)	x213185.34 y194339.27
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		geen
Begindatum onderzoek		13 juli 2021
Einddatum onderzoek		4 augustus 2021

I.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen. De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerend Erfgoed-decreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerend Erfgoed-besluit van 16 mei 2014, die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016, gewijzigd op 18 juli 2017 en 4 juli 2018 en 14 december 2018.

Overwegend dat

- een omgevingsvergunning vereist is,
- het onderzoeksgebied zich niet volledig bevindt in gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt,
- het onderzoeksgebied zich niet volledig of gedeeltelijk situeert in een beschermde archeologische site,
- het onderzoeksgebied niet volledig of gedeeltelijk deel uitmaakt van een vastgestelde archeologische zone,
- het perceelsoppervlak groter is dan 3000 m²,
- de geplande bodemingrepen groter zijn dan 1000 m²

dient een archeologienota bij de aanvraag tot omgevingsvergunning te worden gevoegd.

Bestaande Toestand

Het onderzoeksgebied omvat de site van het jeugdhuis in Koersel (Beringen). Het grenst in het noorden aan de Albert I Laan ter hoogte van huisnummer 45 en in het zuiden aan het Jeugdpad. Het is 14.287 m² groot en ligt volgens de gewestplannen in woongebied. Op het terrein staat in de noordoostelijke hoek het jeugdhuis Club 9 dat werd gebouwd in de loop van 2018. De constructie is nog niet opgenomen op het Groot Referentie Bestand. De werfzone voor de bouw van het jeugdhuis was 3600 m² groot. Ter hoogte van de zuidwestelijke hoek van dit gebouw staan nog twee constructies die dateren uit de jaren 1970. De gebouwen werden gefundeerd op een volle betonplaat met voor de dragende delen een fundering op zool. De fundering van de muren bereikt een diepte van 0,85 m -mV.

Tegen de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied staat op perceel 2038H een constructie die in 2019-2020 werd opgetrokken en die dienst doet als Chiro lokaal.

Tussen de verschillende gebouwen is de open ruimte quasi volledig verhard. Enkel ter hoogte van de oostelijke perceelsgrens en rond het in 2018 opgetrokken jeugdhuis is dat niet zo.

In het zuidwesten maakt het jeugdpad mee deel uit van het onderzoeksgebied.

Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomosaïek middenschallig winter 2020. © Geopunt

Geplande werken en bodemingrepen

De te behouden bebouwing die bestaat uit het jeugdhuis en de chirolokalen heeft een oppervlakte van 1702 m². De geplande bodemingrepen omvatten een oppervlakte van 12.585 m².

Vooraleer de omgevingsaanleg van de site van start gaat worden de twee resterende gebouwen uit de jaren 1970 afgebroken en wordt de bestaande riolering die richting Albert I laan loopt verwijderd.

Tegen de westelijke perceelsgrens wordt een nieuw gescheiden rioleringsstelsel gegraven richting het Jeugdpad en de Corceliusstraat in het zuidoosten. Aan weerszijden van de aan te leggen riolering worden parkeerplaatsen voorzien. Parallel met de oostelijke perceelsgrens wordt ter hoogte van het jeugdhuis een bomenrij aangeplant. Ten westen van het jeugdhuis worden fietsenstallingen geplaatst. Het noordelijk deel van de site (perceel 2037P) wordt als groenzone ingericht.

Diepte van de geplande bodemingrepen ten opzichte van het huidig maaiveld:

- voor de riolering wordt een lijntracé gegraven met een breedte van 1,5 m en een diepte tussen 3,42 m - mV ter hoogte van het jeugdhuis, 1,97 m -mV ter hoogte van de hoek met het Jeugdpad en 1,33 -mV bij de aansluiting met de Corceliusstraat. Het tracé heeft een lengte van 196 m
- voor de overige nutsleidingen wordt eveneens een lijntracé gegraven met een breedte 1,5 m en een diepte van 0,7m -mV. Het tracé heeft een lengte van 197 m
- de parkeerplaatsen worden gedeeltelijk in opbouw aangelegd ten opzicht van het huidig maaiveld. De diepte van de bodemingreep blijft daardoor beperkt tot 27 cm -mV
- ook de rijstroken tussen de parkeerplaatsen worden gedeeltelijk in opbouw aangebracht waardoor de noodzakelijke uitgraving voor de aanleg beperkt blijft tot 25 cm -mV.
- de geplande wandelpaden op het noordelijk deel van de site worden uitgevoerd in waterdoorlaatbare verharding. De voorziene uitgraving bedraagt 25 cm -mV.
- de verharding ter hoogte van de fietsenstallingen wordt uitgevoerd in betonstraatstenen. De betonstraatstenen worden aangebracht in opbouw ten opzichte van het huidig maaiveld. De dikte van de fundering bedraagt 30 cm.
- voor de bomen in de noordelijke groenzone, tegen de oostelijke perceelsgrens en tussen de parkeerplaatsen wordt een plantgat gegraven met een oppervlakte van 2m² en een diepte van 1m.

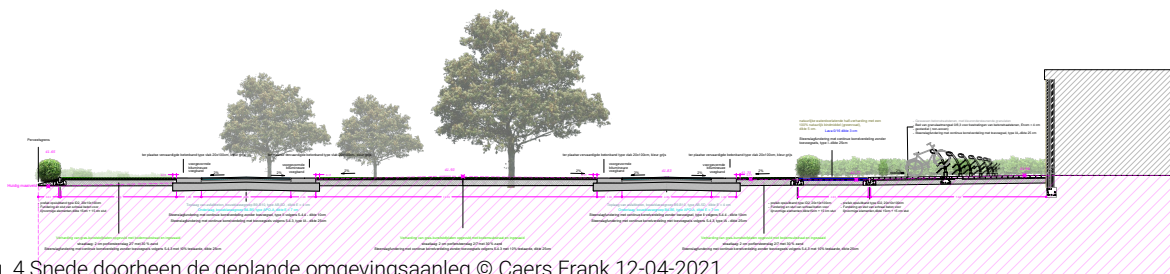

Fig. 4 Snede doorheen de geplande omgevingsaanleg © Caers Frank 12-04-2021

Fig. 5 Inplantingsplan © Caers Frank 02-08-2021

Fig. 6 Plan nutsleidingen© Caers Frank 02-08-2021

1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het onderzoeksgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het onderzoeksgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?
- hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het onderzoeksgebied?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

I.1.4 Werkwijze

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie¹, de tertiairgeologische kaart, de quartairgeologische kaart, de bodemkaart volgens Belgische classificatie², het kadastraal percelenplan³ en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen⁴. De geomorfologische kaart werd niet geraadpleegd vermits deze niet beschikbaar is voor het onderzoeksgebied. De bodembedekkingskaart werd geraadpleegd maar niet afgebeeld omdat hij geen bijkomende informatie opleverde na consultatie van verschillende reeksen luchtfoto's. Op de bodemerosiekaart ligt het onderzoeksgebied in een zone waarvoor geen informatie beschikbaar is. De opdrachtgever leverde het opmetingsplan van de bestaande toestand en de grondplannen en snedes doorheen de nieuwe toestand.

Voor de historische situering van het onderzoeksgebied werd een beroep gedaan op de Ferrariskaart (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854). De Popp-kaart (1842-1879) werd niet aangemaakt voor het onderzoeksgebied. Er werd gewerkt met de geografische rasterdatasets van de kaarten beschikbaar via geopunt. Via Cartesius werd de historische topografische kaarten van 1863, 1939 en 1952-1964 geraadpleegd. Enkel de topografische kaart van 1939 werd afgebeeld aangezien er geen veranderingen plaats vonden van de inrichting van het onderzoeksgebied.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale, Vlaamse en Provinciale overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 3.10 Coruna.

Door op de recente topografische kaart en het kadastraal percelenplan de historische gegevens te georefereren, werd de historische dimensie van het landschap in de zone van het onderzoeksgebied zo goed mogelijk gereconstrueerd. De indeling en inrichting van het landschap kregen bijzondere aandacht. Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

De waarnemingen opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed vormden de basis voor de archeologische situering van het onderzoeksgebied aan de hand van de gelokaliseerde archeologische sites en vondsten in de omgeving van het onderzoeksgebied. Via het geoportaal van Onroerend Erfgoed⁵ werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

¹ webservice cartoweb.be van het NGI.

² <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

³ http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nL_BE.

⁴ <http://www.geopunt.be>.

⁵ <https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>.

I.2 Assessmentrapport

I.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het onderzoeksgebied ligt in het westen van de provincie Limburg, een 300-tal meter ten westen van de historische dorpskern van Koersel (Koersel-Dorp). In het noorden grenst het aan de Albert I Laan, ten westen staat een rij woningen die aan de Corceliusstraat grenzen, ten zuiden ligt het Jeugdpad en ten oosten staat de watertoren van Koersel.

Koersel is sinds 1977 een deelgemeente van Beringen. Het is een straatdorp aan de verbindingsweg Beringen-Hechtel en ligt op de overgang tussen de Centrale Kempen, de Zuiderkempen en het Kempisch Plateau. Het is terug te vinden op de topografische kaart 1:10.000 kaartblad 25/3N.

Geomorfologisch bevindt het onderzoeksgebied zich op het Glacis van Diepenbeek-Beringen, aan de voet van de oostelijke rand van het Kempisch plateau. Het Glacis van Diepenbeek-Beringen is een NW-ZO gerichte strook die afhelt in zuidwestelijke richting. De zachte helling van dit erosieglacis maakt ter hoogte van het onderzoeksgebied de overgang tussen het Kempisch Plateau in het oosten en het land van Lummen in het westen. Het oppervlak van dit gebied is zeer licht golvend door insnijdingen van de rivieren die het plateau draineren. De rivieren stromen in brede en zeer vochtige alluviale vlaktes met talrijke vijvercomplexen.⁶

Hydrografisch behoort het onderzoeksgebied tot het deelbekken van de Zwarte Beek, het Demerbekken en het stroomgebied van de Schelde. Het ligt op een heuvelrug die het interfluvium vormt tussen de Zwarte Beek, de Oude Beek en de Schansbeek ten noorden van de dorpskern van Koersel, en de Helderbeek ten zuiden ervan. De Schansbeek stroomt op een afstand van 450 m ten noorden van het onderzoeksgebied, de Helderbeek stroomt 950 m ten zuiden ervan.

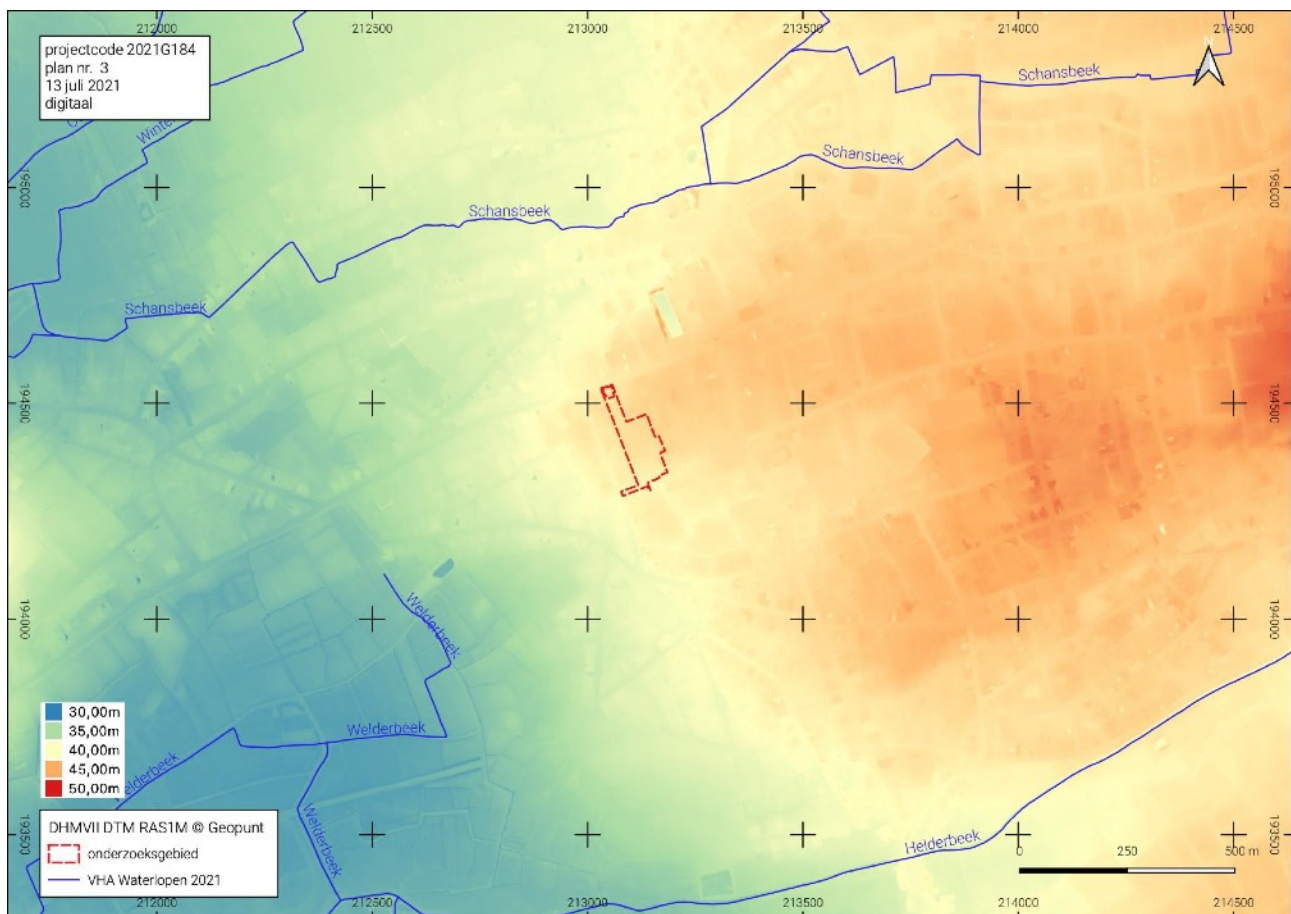

Fig. 7 Situering van het onderzoeksgebied op het DHM VII DTM RAS 1M met in overlay de VHA waterlopen 2021. © Geopunt

⁶ Frederickx&Gouwy 1996; De Moor & Pissart

Binnen het onderzoeksgebied zijn slechts beperkte hoogteverschillen waar te nemen. Van noord naar zuid verlopen de eerste 100 m vlak en wordt een hoogte van ca. 42 m. TAW opgetekend. Ten zuiden van de chirolokalen uit de jaren 1970, daalt het reliëf tot 40,5 m TAW.

Geologische en bodemkundige situering

De ondergrond behoort tot het Kempens Bekken, een neerwaartse beweging van de aardkorst of tektonische daling ten noorden van het Brabants Massief. Het Kempens Bekken werd tijdens drie fasen opgevuld met een pakket sediment dat naar het noorden toe dikker wordt. De materialen die in de derde fase werden afgezet, bestaan voornamelijk uit mariene sedimenten. De mariene sedimentaire cycli volgen elkaar op tot het einde van het prequartair, wanneer het gebied weer boven de zeespiegel stijgt. Vanaf het midden-plioceen, ontwikkelt zich een rivierstelsel op de vrijgekomen regressievlakte. Met het terug schrijden van de zee gaan de rivieren zich dieper insnijden. De combinatie van riviererosie en hellingerosie vorm het moderne reliëf. Op dit oppervlak werden tijdens het quartair de laatste sedimenten afgezet. Deze zijn van eolische oorsprong of bestaan uit rivierafzettingen waarin zich in het holoceen venen ontwikkelden.⁷

Fig. 8 Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV

Het geologische substraat uit het prequartair behoort volgens de tertiairgeologische kaart tot de laat-miocene Formatie van Diest. Dit is een mariene geologische formatie die wordt gekenmerkt door een bruingroen tot grijsgroen glauconietrijk middelmatig tot grof zand met zeer dunne kleilaagjes of clay drapes. Door verwerking is het zand meestal limonietisch geelbruin en aaneengekit tot ijzerzandsteenbanken, waarin duidelijk een gekruiste gelaagdheid herkenbaar is.⁸

⁷ Frederickx & Gouwy 1996.

⁸ De Geyter 1999, 34.

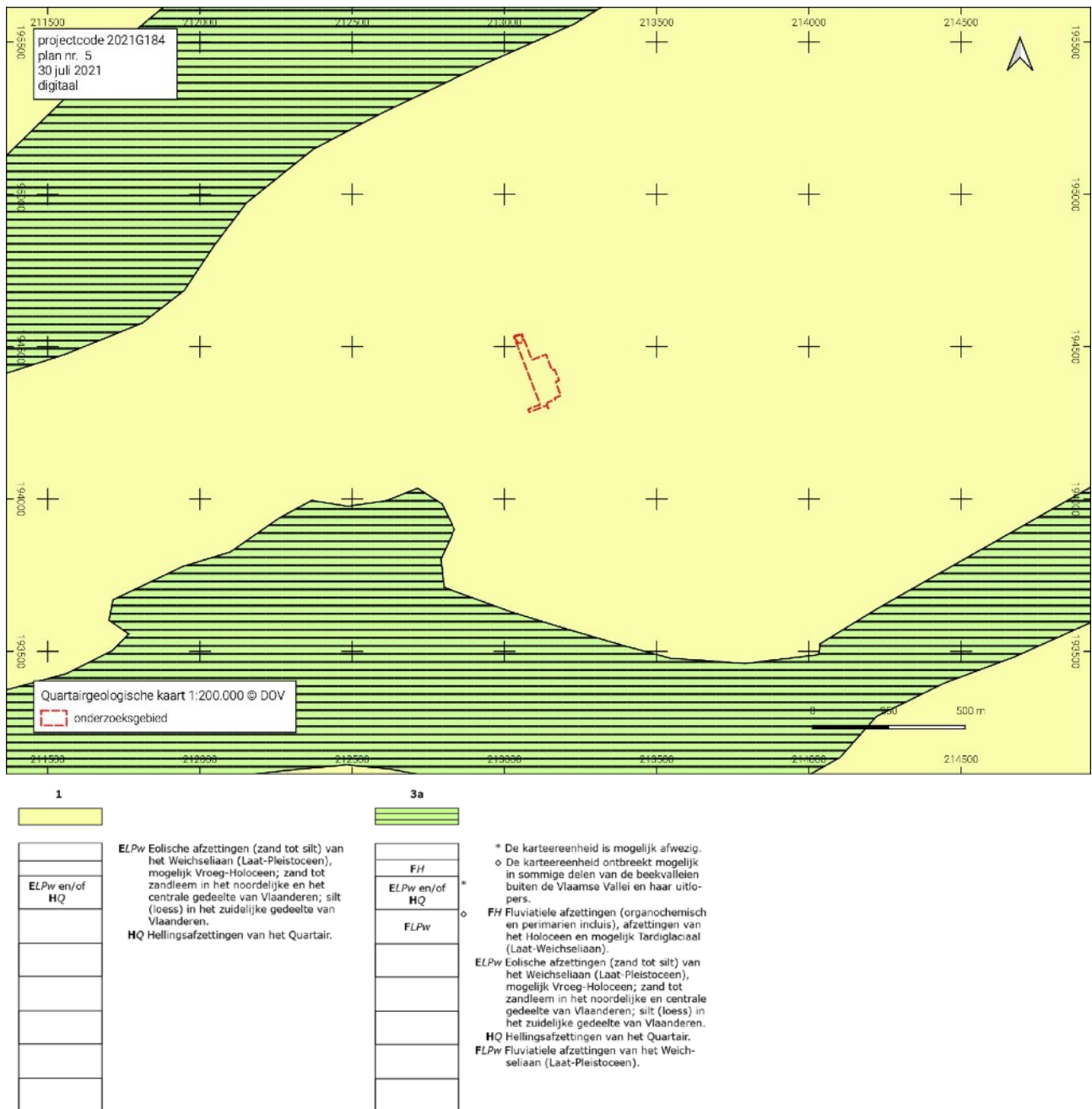

Fig. 9 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairegeologische kaart 1:200.000. © DOV

Tijdens het laat-pleistoceen werden op de prequartaire afzettingen eolische dekzanden gedeponeerd. Het pakket dekzand is een afzetting van wisselende dikte dat het ganse gebied als een mantel overdekte. Deze dekzanden werden gedurende de Weichsel ijstijd door N-NO winden afgezet. Ter hoogte van het onderzoeksterrein staan deze afzettingen gekarteerd als zanden van de Formatie van Wildert: gele tot geelgrijze, zwaklemige eolische zanden.⁹ De zanden van Wildert worden in meer recente literatuur ondergebracht bij de Formatie van Gent, lid van Opgrimbie.¹⁰ In de valleien van de Zwarte Beek en Helderbeek komt rivieralluvium voor. Deze alluviale afzettingen van de rivierstelsels ten noorden van de Demer hebben hun bronnen in het Kempens Plateau en kunnen van dit plateau zandig materiaal met grind aanbrengen, vermengd met gele dekzanden.¹¹ De fluviale afzettingen dateren zowel van het pleistoceen als van het holoceen.

⁹ Frederickx & Gouwy 1996; Bogemans 2005-2008.

¹⁰ Beerten et al 2017.

¹¹ Frederickx & Gouwy 1996.

Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt

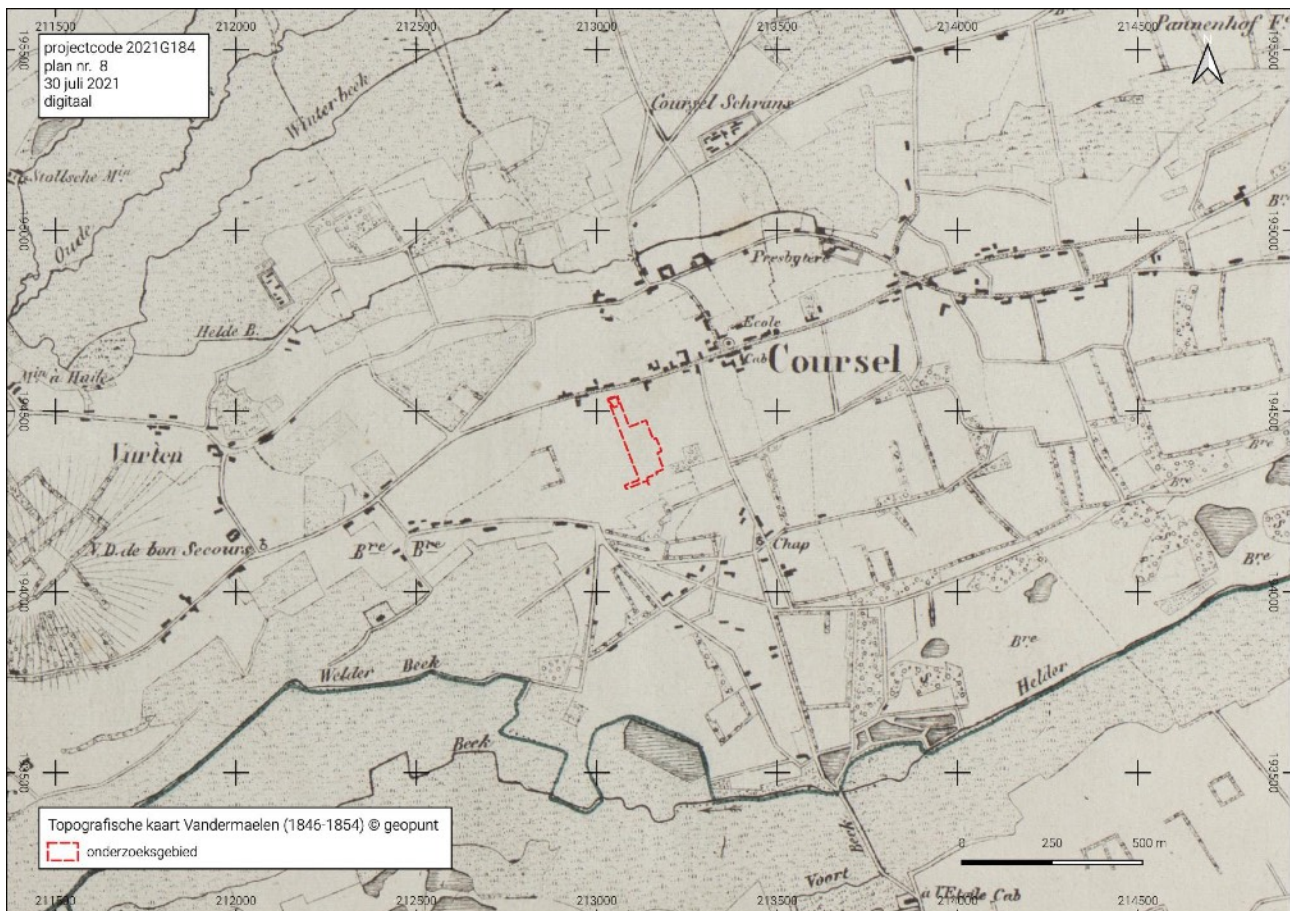

Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt

Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1939. © Cartesius

Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971 © Geopunt

Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990 © Geopunt

Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2018 © Geopunt

1.2.2 Historische situering

Inleiding

Koersel werd voor het eerst vermeld in 1166 als Corsela. De naam is afkomstig van het Latijnse *curticella* of kleine hoeve, of van het Germaans *Corsala*, de hoeve van Cor. Koersel behoorde van omstreeks 1200 tot het einde van het Ancien Regime tot de heerlijkheid Lummen. De heerlijkheid was voor drie vierde leengoed van het graafschap Loon en voor één vierde van het hertogdom Brabant. In 1834 werd het centrum van het dorp verwoest door een brand. De parochie maakte tot 1204 deel uit van de parochie Lummen. Daarna werd ze tot 1829 bediend door de norbertijnen van Averbode.¹³

Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw werd in Koersel ijzeroer uitgegraven onder meer op de later weer aangevulde gronden aan de Steenovenstraat, de huidige tuinwijk.¹⁴ Door het ontdekken van steenkoollagen in 1919 kenden Beringen en Koersel een aanzienlijke bevolkingstoename.¹⁵ De eerste mijnzetel lag op grondgebied Beringen, aan de Koerselsesteenweg, vandaar de benaming Beringen-Mijn. Nochtans liggen de mijngebouwen en de terril of steenberg van Beringen volledig in Koersel. Ook de aanpalende tuinwijk Beringen-Mijn ligt voor het grootste gedeelte op Koersels grondgebied.¹⁶

Cartografische bronnen

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, in 1771-1778 opgemaakt in opdracht van graaf de Ferraris, geeft een duidelijk beeld van de inrichting van het landschap op het einde van de 18de eeuw. Hierop zien we dat 'Courseel' een klein straatdorp was dat zich ontwikkelde langs de as Beringen-Hechtel. In de onmiddellijke omgeving van het dorp liggen akkers, terwijl de percelen in de omgeving van de Zwarte Beek en de Helderbeek in gebruik zijn als weiland. Het onderzoeksgebied maakt onderdeel uit van een groot akkerperceel dat grenst aan de dorpskern. Akkers en wegen zijn afgeboord met levende perceelsrandbegroeiing van hagen en houtkanten. Vermeldenswaardig zijn de 'Courseelsche Schanz' ten noorden en een tweede schans bij het gehucht Vurtem ten noordwesten van het onderzoeksgebied. De Koerselse schans bestond met zekerheid al in 1603. De Vurtense schans word in archieven voor het eerst vermeld in 1632. Het oprichtingsjaar van beide schansen is niet gekend.¹⁷ De beekvallei van de Helderbeek en Welderbeek ten zuiden van het onderzoeksgebied vormt de grens tussen het hertogdom van Brabant en het prinsbisdom van Luik. De prinsbisschoppen van Luik waren vanaf 1366 tevens de heren van Loon.

De detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) en de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) geven een gelijkaardig beeld (Fig. 17-18). De bebouwing lijkt nauwelijks toegenomen gedurende de eerste helft van de 19de eeuw. Het stratenpatroon en grondgebruik vertonen geen grote veranderingen. Op de Atlas der Buurtwegen is het akkercomplex onderverdeeld in lange noord-zuid gerichte percelen die grenzen aan Chemin N° 2, de huidige Albert I Laan, die ook door Ferraris werd gekarteerd. Afgezien van de versnippering van de percelen, is het globale patroon nog terug te voeren tot de indeling uit het einde van de 18de eeuw.

Een vergelijking van de situatie van de omgeving van de dorpskern van Koersel zoals die op de topografische kaart van 1939 wordt weergegeven met de luchtfoto van 1979-1990 maakt duidelijk hoe sterk de toename in bebouwing, hoofdzakelijk lintbebouwing, is op een kleine halve eeuw. Ook in de periode tussen 1990 en 2000-2003 is er nog een sterk toename in bebouwing, met naast de lintbebouwing ook verdichting van de bebouwing in de dorpskern van Koersel. Deze trend zet zich ook verder tussen 2003 en 2015.

¹³ Vandeputte 2007.

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Koersel [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13851> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13849> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Steenkoelmijn van Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120883> (Geraadpleegd op 14-07-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Steenkoelmijn van Beringen: Mijnités [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122159> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

¹⁷ <https://sites.google.com/site/glschansen/home/beringen/koersel/centrum?authuser=0> (geraadpleegd op 14-07-2021); <https://sites.google.com/site/glschansen/home/beringen/koersel/vurtense-schans?authuser=0> (geraadpleegd op 14-07-2021).

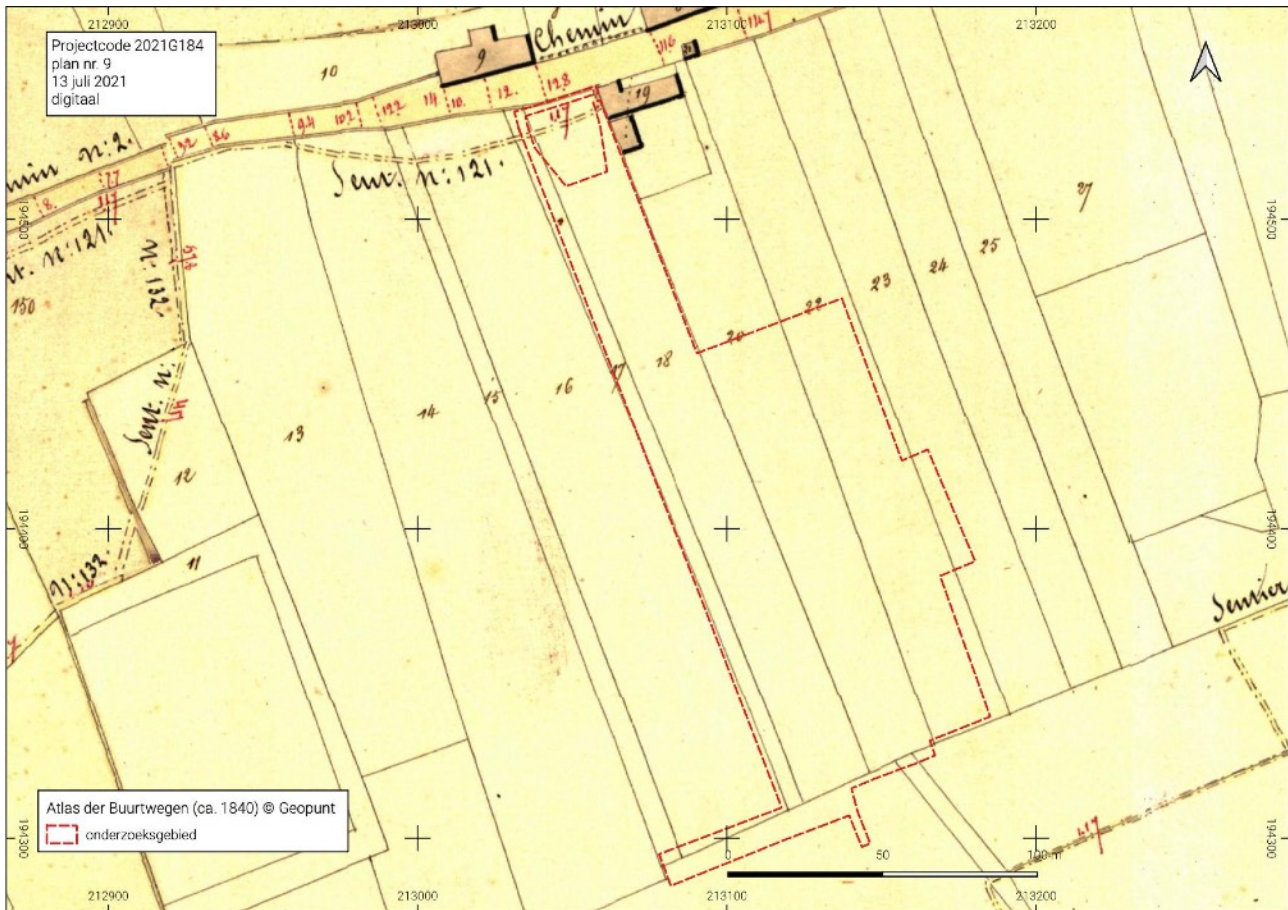

Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840). © Geopunt

Het onderzoeksgebied bleef van de opmaak van de Ferrariskaart tot in 1970 onbebouwd en was in gebruik als bouwland. Omstreeks 1970 veranderde de bestemming bij de oprichting van het jeugdhuis. Dat bestond uit 6 zeshoekige constructies. De westelijke en zuidelijke eenheden werden per twee geschakeld. De nieuwe inrichting is zichtbaar op de luchtfoto's van 1971 en 1990. Met uitzondering van het zuidoostelijk deel werd het volledige onderzoeksgebied verhard.

In de loop van 2018 werden het noordelijke en oostelijke gebouw gesloopt en vervangen door een nieuwbouw. De werfzone was 3600 m² groot. De bouwwerken zijn te zien op de luchtfoto van 2018. In de loop van 2020 werd op het zuidoostelijk nog onverharde deel van het onderzoeksgebied een gebouw voor de Chiro opgetrokken.

1.2.3 Archeologische situering

Het onderzoeksgebied is niet opgenomen in een vastgestelde of afgebakende archeologische zone en behoort ook niet tot de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

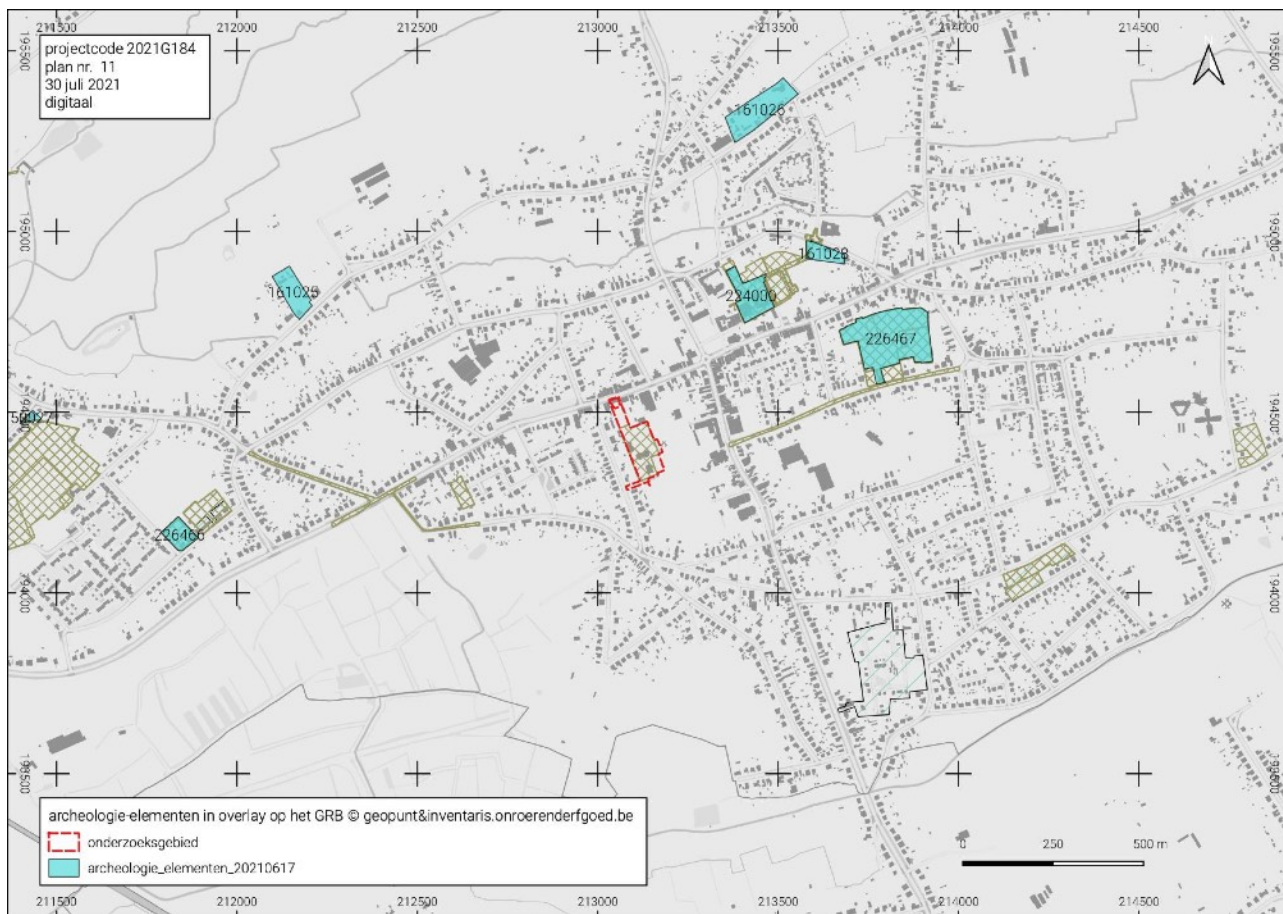

Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de waarnemingen opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed (toestand 17-06-2021) in overlay op het GRB met aanduiding van archeologienota's (groen gerasterd) en gebieden geen archeologie (zwart omrand - turkoois gearceerd). © inventaris.onroerenderfgoed.be & Geopunt

In de Inventaris Onroerend Erfgoed¹⁸ zijn in de omgeving van het onderzoeksgebied een zestal locaties opgenomen, te beginnen in het noorden:

- ID161025: op 1 km ten noordwesten van het onderzoeksgebied, aan de Vurtense Schansstraat, lag ter hoogte van huisnummer 39 de Vurtense schans. Dit verdedigingselement is gekarteerd op de Ferrariskaart en de oudste vermelding dateert uit 1632.¹⁹
- ID161026: een tweede schans ligt 1 km ten noorden van het onderzoeksgebied en is gekend als de Koerselse schans in de Schansstraat. De oudste vermelding ervan dateert uit 1603. Zij is terug te vinden op de Ferrariskaart.²⁰

¹⁸ De Inventaris Onroerend Erfgoed is een inventaris waarin tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen zijn opgenomen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de waarnemingen opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Vurtense schans [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/161025> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Koerselse schans [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/161026> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

- CAI ID161028: aan de Pastorijstraat I ligt een omgrachte pastorie, waarvoor de Ferrariskaart fungeert als terminus ante quem. Uit een coupe op de westelijke gracht blijkt dat de pastorie dateert uit de 17de-18de eeuw.²¹
- ID224000: aan de Klarinetstraat-Harpstraat werden bij archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd in 2018 enkel sporen uit de nieuwste tijd aangetroffen.²²
- ID226467: aan de Sportlaan werden bij archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem in 2020 twee houtskoolmeilers geregistreerd en tevens kuilen, paalkuilen en een waterput die wellicht dateren uit de late middeleeuwen.²³ De site ligt in vergelijking met het onderzoeksgebied op hoger gelegen gronden en dichterbij de historische kern van Koersel.
- ID226466: aan de Meeuwenstraat werden bij archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd begin 2020 een vaag grondspoor en een concentratie van silex aangetroffen. Het gaat mogelijk om een kringgreppel. Bij de vier silex artefacten bevindt zich één met gepolijste punt, vermoedelijk uit het laat-neolithicum.²⁴ De site ligt in vergelijking met het onderzoeksgebied veel lager en dichterbij open water.

In het kader van de bouw van het nieuwe jeugdhuis in 2018 werd voor het grootste deel van het onderzoeksgebied een archeologienota opgesteld. Ondanks het gebrek aan kennis over de geschiedenis van Koersel voorafgaand aan de nieuwe tijd werd na het bureauonderzoek besloten dat zelfs met verder archeologisch onderzoek van de te bebouwen zone de mogelijke kenniswinst over deze vroege geschiedenis beperkt zou zijn, enerzijds omdat de geplande bodemingreep op een relatief beperkte onverstoorde oppervlakte zou worden uitgevoerd en anderzijds omdat de omgeving van het projectgebied reeds is volgebouwd, waardoor de kans op onderzoek van een eventuele site in de toekomst gering is. Verder archeologisch onderzoek werd omwille van het evenwicht tussen de onderzoeksinspanning en de te verwachten resultaten niet aanbevolen.²⁵

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Pastorijstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/161028> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Klarinetstraat - Harpstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224000> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sportlaan [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/226467> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

²⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brouwershuis I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/226466> (Geraadpleegd op 14-07-2021)

²⁵ Arckens & De Beenhouwer 2016.

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?

Het onderzoeksgebied ligt op de westelijke versneden rand van het Kempisch plateau op het glacijs dat de overgang maakt tussen het Kempisch plateau in het oosten en de depressie van de Schijns-Nete in het westen. Het ligt op de zandrug tussen de Zwarte Beek, Oude Beek en Schansbeek in het noorden en de Helderbeek ten zuiden ervan. De Schansbeek stroomt op een afstand van 450 m ten noorden van het onderzoeksgebied, de Helderbeek stroomt 950 m ten zuiden ervan.

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie werd voor het onderzoeksgebied een matig droge zandbodem met dikke antropogene humus A horizont, ook gekend als plaggenbodem, gekarteerd.

Voor het onderzoeksgebied zelf zijn nog geen archeologische waarden gekend. Ook in de onmiddellijke buurt is nog geen onderzoek gevoerd. In de ruimere omgeving is de locatie gekend van twee schansen die teruggaan tot het begin van de 17de eeuw. Zij waren gelegen in het beekdal ten noorden van het onderzoeksgebied op een afstand van respectievelijk 800 en 900 m. Op bewoning in de late middeleeuwen wijzen naast historische bronnen ook de sporen aangetroffen aan de Sportlaan. De naam Koersel sluit een Romeinse of Germaanse oorsprong niet uit. Bewoning moet er ook geweest zijn in de volle middeleeuwen. Dat blijkt uit de eerste naamsvermelding in de twaalfde eeuw.

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het onderzoeksgebied?

Op de Ferrariskaart (1771-1778) is Koersel omgeven door een akkercomplex dat bestaat uit een lappendeken van bouwland omgeven door levende perceelsrandbegroeiing (hagen en houtkanten). Ten noorden van Koersel in de vallei van de Zwarte beek en de Helderbeek liggen natte weiden eveneens afgeboord met hagen. Ten zuiden van Koersel ligt een klein heidegebied op de grens met het Hertogdom Brabant. Het onderzoeksgebied ligt aan de rand van het akkercomplex dicht bij de historische dorpskern van Koersel, die zich ontwikkelde langsheen de verbindingssas Beringen-Hechtel. Het is in gebruik voor landbouw.

Tot en met het eerste kwart van de 20ste eeuw is er weinig evolutie in het landschap ter hoogte van de dorpskern en het onderzoeksgebied. Op de topografische kaart van 1939 is een lichte toename van de lintbebouwing waar te nemen ter hoogte van de dorpskern. In de daaropvolgende 50 jaar nemen zowel de lintbebouwing langs de bestaande wegen als de verdichting van de bebouwing in de vorm van nieuwe verkaveling van gronden grenzend aan de dorpskern sterk toe. Het onderzoeksgebied dat oorspronkelijk aan de rand van de dorpskern lag, is er nu in opgenomen. In de jaren 1970 wordt er het jeugdhuis van Koersel gebouwd. In 2018 werd één van de gebouwen van het jeugdhuis afgebroken en vervangen door een nieuwbouw. In 2020 werd in het zuiden van het onderzoeksgebied een nieuw Chiro lokaal gebouwd, in voorbereiding op de afbraak van de overige gebouwen uit de jaren 1970.

Wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

De zone waarbinnen ingrepen gepland zijn heeft een oppervlakte ca. 12.585 m².

De afbraak van de resterende jeugdlokalen uit de jaren 1970 die gefundeerd zijn op zool en het verwijderen van de bestaande riolering richting Albert I laan hebben geen of een zeer beperkte bijkomende impact op eventueel in de ondergrond aanwezig archeologisch erfgoed over een oppervlakte van 1206 m².

De nieuw aan te leggen lijntracés voor de nutsleidingen hebben een breedte van 1,5 m en diepte die varieert van 0,7 m -mV tot maximaal 3,42 m -mV voor de riolering zullen een impact hebben op aanwezig archeologisch erfgoed indien dat aanwezig is. Dat geldt ook voor de uitgraving van de plantvakken voor bomen in de noordelijke tuinzone en ter hoogte van de parkeerplaatsen tegen de westelijke perceelsgrens.

Alle overige geplande bodemingrepen met een oppervlakte van 11.732 m² hebben een diepte die maximaal tot 30 cm onder het huidige maaiveld reikt. De bodemingrepen vinden bovendien plaats in zones die momenteel reeds verhard zijn. Ze worden uitgevoerd binnen het gabarit van eerdere bodemingrepen en hebben geen bijkomende impact op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed.

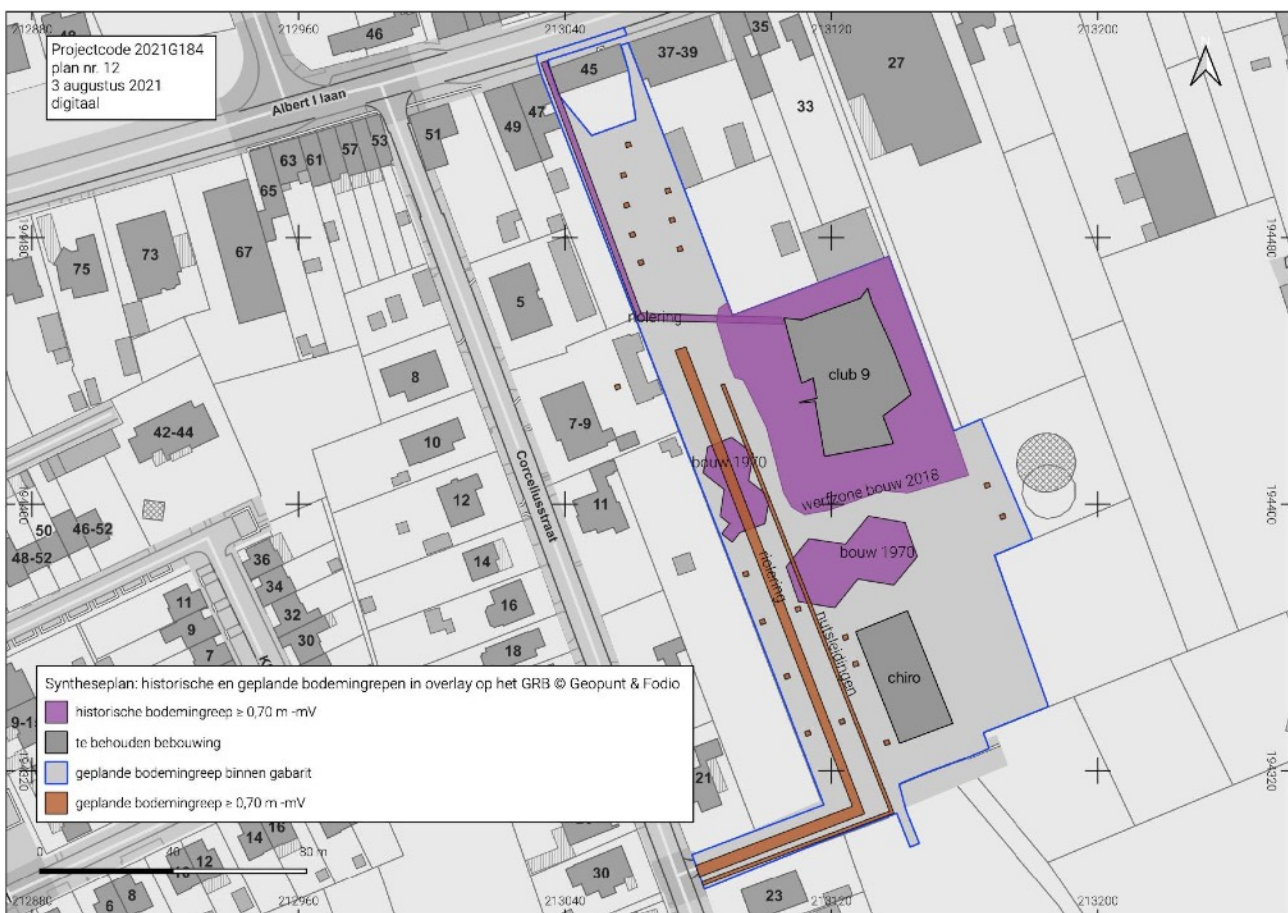

Fig. 19 Syntheseplan: historische en geplande bodemingrepen in overlay op het GRB © Geopunt & Fodio

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

voor steentijd artefactensites(paleolithicum - mesolithicum)

In de steentijd voedde de mens zich voornamelijk door middel van jacht, visvangst en het verzamelen van voedsel. Deze 'jager-verzamelaars' verbleven in tijdelijke kampementen. Het zijn vooral achtergebleven werktuigen in vuursteen die verwijzen naar een dergelijke verblijfplaats. Uit verschillende studies is gebleken dat veel van de gekende vindplaatsen van werktuigen uit het paleolithicum, mesolithicum en vroeg-neolithicum voorkomen op de overgang van hoge/droge gronden naar lage/natte zones. Dit noemt men een landschappelijke gradiënt. Het verband tussen het aantreffen van steentijd artefactensites en een gradiënt is sterker naarmate sterker naarmate de overgang abrupter is, bijvoorbeeld aan de randen van beekdalen. Kampementen van jager-verzamelaars kunnen verwacht worden in een zone vanaf de gradiënt tot ca. 200 m in het droge deel. Een verklaring hiervoor is te vinden in het feit dat landschappelijke gradiënten op korte afstand van elkaar een grote verscheidenheid aan voedselbronnen en grondstoffen verschaffen en de aanwezigheid van drinkwater garanderen. Rivier- en beekdalen zijn daarenboven markante en goed herkenbare landschapselementen in een door bos gedomineerde landschap. Dalen vormden in het laat-paleolithicum en het mesolithicum belangrijke transportroutes.²⁶

Het onderzoeksgebied bevindt zich op grote afstand van open water en ook niet ter hoogte van de overgang van natte laag gelegen gronden naar hoger gelegen goed gedraineerde gronden. Gezien de topografische ligging en het gebruik van het terrein sinds de jaren 1970 wordt de kans om een goed bewaarde steentijd artefactensite aan te treffen als laag ingeschat.

voor protohistorische en historische sites (neolithicum - nieuwe tijd)

Het onderzoeksgebied lag minstens sinds het derde kwart van de 18de eeuw en tot het midden van de 20ste eeuw op de rand van het akkercomplex dat de historische kern van Koersel omgaf. De kans om sporen van bewoning aan te treffen die dateren uit de fasen waarin het akkercomplex in gebruik was is eerder klein.

Het grondwaterregime, de natuurlijke vruchtbaarheid en de bewerkbaarheid van de bodem bepalen mee de keuze van inplantingsplaatsen voor permanente bewoning vanaf het neolithicum. De matig droge zandbodem die werd gekarteerd voor het onderzoeksgebied is een voldoende vruchtbare en goed gedraineerde bodem die permanente bewoning toelaat.

De dikke afdekkende pakketten van de door langdurig gebruik voor landbouw ontstane plaggenbodem zorgen er in de meeste gevallen voor dat archeologische bodemsporen ouder dan de akkerlagen goed bewaard blijven. Hun bewaring is ondermeer afhankelijk van de mate waarin de natuurlijke bodemlagen zijn opgenomen in de oudste akkerlagen.

Sporen van bewoning gaande van het neolithicum tot de volle middeleeuwen kunnen niet worden uitgesloten. De in de loop van de 20ste eeuw uitgevoerde bodemingrepen zijn niet van die aard dat zij een bedreiging vormen voor sporen van constructies met aardvaste stijlen en diepere sporen waaronder waterputten en waterkuilen.

De confrontatie tussen de toekomstige werken en de beschikbare landschappelijke en cartografische gegevens toont aan dat enkel de lijntracés voor de nutsleidingen en de plantvakken voor bomen mogelijk verspreid en over een beperkte oppervlakte verstoringen kunnen veroorzaken aan eventueel aanwezig archeologisch erfgoed. Er wordt daarom ondanks de gunstige landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied geen verder archeologisch vooronderzoek aanbevolen.

²⁶ Verhoeven et al. 2010.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

Arckens M. & De Beenhouwer J. 2016. Archeologienota Beringen - Koersel Albert I Laan 41-43. <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/1428>

Beerten K., Heyvaert V., Vandenberghe D., Van Nieuland J. & Bogemans F. 2017. 'Revising the Gent Formation: a new lithostratigraphy for Quaternary wind-dominated sand deposits in Belgium'. *Geologica Belgica* 20 (1–2): 95–102.

Bogemans F. 2005 & 2008. Legende Overzichtskaart Quartairgeologie Vlaanderen.

De Geyter G. (red.), 1999. Toelichting bij de geologische kaart van België Vlaams Gewest: Kaartblad 25 - Hasselt, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

De Moor G. & Pissart A. 1992. Het reliëf. In Denis J. Geografie van België. Brussel: Gemeentekrediet, 129-215.

Dondeyne S., Vanierschot L., Langohr R., Van Ranst E. & Deckers J. 2015. De grote bodemgroepen van Vlaanderen: kenmerken van de 'Reference Soil Groups' volgens het internationale classificatiesysteem World Reference Base. KU Leuven & Universiteit Gent in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

Frederickx E. & Gouwy S. 1996. Kaartblad Hasselt 25. Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart, Brussel.

Van Ranst E. & Sys D. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Gent.

Verhoeven M., Ellenkamp G. & Keijers D. 2010. Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeente Echt-Susteren. Deelrapport II: landschap en archeologie. Raap Rapport 1951.

Digitale bronnen

Agiv. Agentschap voor Geografische informatie Vlaanderen

<https://www.agiv.be>

Bodemverkenner

<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>

Cartesius

<http://www.cartesius.be>

Cartoweb

www.cartoweb.be, www.ngi.be

Centraal Archeologische Inventaris

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

Databank Ondergrond Vlaanderen

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

Geoportaal

<https://geo.onroerenderfgoed.be>

Geopunt Vlaanderen

<http://www.geopunt.be/kaart>

Inventaris Onroerend Erfgoed

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

Molenecho's

<https://www.molenechos.org>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1:10.000. © Cartoweb
- Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2020. © Geopunt
- Fig. 4 Snede doorheen de geplande omgevingsaanleg © Caers Frank 12-04-2021
- Fig. 5 Inplantingsplan © Caers Frank 02-08-2021
- Fig. 6 Plan nutsleidingen © Caers Frank 02-08-2021
- Fig. 7 Situering van het onderzoeksgebied op het DHMVII DTM RAS 1M met in overlay de VHA waterlopen 2021. © Geopunt
- Fig. 8 Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV
- Fig. 9 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart 1:200.000. © DOV
- Fig. 10 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DOV
- Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt
- Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt
- Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840). © Geopunt
- Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1939. © Cartesius
- Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971 © Geopunt
- Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990 © Geopunt
- Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2018 © Geopunt
- Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de waarnemingen opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed (toestand 17-06-2021) in overlay op het GRB met aanduiding van archeologienota's (groen gerasterd) en gebieden geen archeologie (zwart omrand - turkoois gearceerd). © inventaris.onroerenderfgoed.be & Geopunt
- Fig. 19 Syntheseplan: historische en geplande bodemingrepen in overlay op het GRB © Geopunt & Fodio

Archeologische periodes in Vlaanderen

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
		finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
		finaal	3000 - 2000 v. Chr.
metaaltijden	bronstijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr.
		midden	500 - 250 v. Chr.
		laat	na 250 v. Chr.
Romeinse tijd		vroeg	1 ^{ste} eeuw
		midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw
		laat	4 ^{de} eeuw
middeleeuwen		vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw
		volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw
		laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw
nieuwe tijd			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.